

EDMUNDO BURKE'O TRADICIONALIZMAS KAIP POLITINĖS KOMUNIKACIJOS ATVEJIS

Dalia Eidukienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas,
Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
El. paštas *polit@vgtu.lt*

Straipsnyje nagrinėjamos garsaus airių kilmės anglų publicisto, valstybės veikėjo, britų konservatizmo tradicijos kūrėjo Edmundo Burke'o (1729–1797) idėjos. Jo liberaliojo konservatizmo koncepcija nebuvo grynai teorinis opusas, grindžiamas nuostata kūrybiškai derinti politinį paveldą ir naujo pažinimą, remiantis politinės filosofijos ir politinės praktikos sinteze. Tai buvo kaip savitas atsakas į vieną iš pagrindinių tuometinio pasaulio politinio veiksmo iššūkių: „reforma ar revoliucija“ ir kartu reiškė nuoseklią Anglijos politinės ir socialinės modernizacijos strategiją, padėsiančią išvengti pražūtingų revoliucinių sukrėtimų ir esamo režimo sustabarėjimo. Burke'as gynė visuomenės santarvės ir evoliucinės raidos kelią, suteikiantį erdvės naujoms gyvenimo formoms ir išlaikantį visa, kam būdinga griežta socialinės orientacijos tvarka ir kas yra istoriškai gyvybinga. Todėl Burke'as yra laikomas ryškiausia Europos konservatizmo ne tik praeities, bet ir dabarties bei ateities asmenybe. Politinė konservatizmo ideologija permaininga, tačiau jau daugiau kaip du šimtmečius lieka ištikima tradicijai. Burke'o idėjos šiame fone – kaip pastovus konservatizmo ideologijos substratas, lemiantis jos filosofinę ir politinę kryptį.

Politinių komunikacijų fone Burke'ą reikia vertinti kaip recipientą, „pakėlusį“ politinės informacijos kokybę. Tai jis padarė perautorizuodamas gautą informaciją ir panaudodamas ją politinės sistemos transformacijos pamatui, t. y. ideologinei paradigmai kurti. Jo tradicionalizmas yra dar vienas pavyzdys, įrodantis, kad politinių komunikacijų erdvėje pasikeitimas informaciniais srautais nėra beveidis ir tikrai grynai techninis dalykas, kad politinės teorijos kūrėjo vaidmuo čia – išskirtinis.

Reikšminiai žodžiai: konservatizmas, liberalusis konservatizmas, revoliucija, reforma, Šlovingoji Anglijos revoliucija, Didžioji Prancūzijos revoliucija, laisvė, tradicionalizmas, politinė komunikacija, politinė sistema.

doi:10.3846/cpc.2012.13

Įvadas

Politinių komunikacijų baze laikoma politinė visuomenės sistema, kurioje įvairių ideologijų, jausmų, vertybių, doktrinų, oficialių normų ir opozicinių vertinimų bei skirtingų aktorių nuomonių formavimas ir funkcionavimas sudaro ypatingą politinį procesą. Karlas Wolfgangas Deuschas (Deutsch 1970) pirmasis politinę sistemą apibrėžė kaip informacinę-komunikacinę. Jo nuomone, politinės sistemos

erdvėje informacijos reprodukcija bei keitimasis ja padeda realizuoti ir tobulinti politinį valdymą, todėl politinės sistemos funkcionavimui būtinas kokybiškos ir nuolatinės informacijos srautas (Deutsch 1963). Deutschui pritaria Gabrielis Almondas ir Jamesas Samuelis Colemanas, teigdami, kad politinės sistemos funkcijų realizavimas išimtinai vykdomas naudojantis politinėmis komunikacijomis

(Almond *et al.* 1960), kur galima išskirti mikro-ir makrolygius. Mikrolygis siejamas su individu, makro – su politine sistema.

Šiuolaikiniuose kibernetiniuose politinių komunikacijų modeliuose politinė sistema pateikiama įvairiai. Pirmojo tokio modelio autorius Davidas Eastonas politinę sistemą traktuoja kaip kibernetinę „juodąją dėžę“, esančią besikeičiančioje socialinėje aplinkoje ir sąveikaujančią su šia aplinka per informacijos įėjimų ir išėjimų sistemą. Į „juodąją dėžę“ patenka dviejų rūšių informacija: konstruktyvioji ir destruktvyvioji. Šios informacijos palaikymas priklauso nuo situacijos „dėžės“ viduje. Bet koks stresas gali ją pažeisti ir net susprogdinti, todėl politinė sistema privalo gebėti adekvačiai į jį reaguoti (Easton 1979: 142, 112). Eastono nuomone, čia daug kas priklauso nuo valdžios apgalvotų ir efektyvių veiksmų, kurie vienaip ar kitaip priklauso nuo gautos informacijos turinio kokybės.

Deja, politinių komunikacijų tyrėjai neskiria reikiamo dėmesio šiai problemai. Akivaizdu, kad politinių komunikacijų erdvėje naudojamas informacinis produktas dažnai neturi jokio teorinio ar kitokio pagrindimo, dėl ko politinėje praktikoje tiek daug mėgdžiojimo, konformizmo ir iracionalumo. Be to, skirtingi recipientai skirtingai suvokia (gautą iš komunikatoriaus) informaciją ir skirtingai ją iškoduoja. Tai pavojinga kalbant apie informaciją, kuri prisideda prie kardinalios politinės sistemos transformacijos ir net gali lemti jos strateginės evoliucijos kryptis. Ryšium su tuo kyla politinės informacijos vartotojo kūrybinių iniciatyvų klausimas. Čia daug kas priklauso nuo intelektualinės jo potencijos, perautorizuojant gautą informaciją, pritaikant ją konkrečioje nacionalinėje ar tarpnacionalinėje terpėje. Turint omenyje, kad „gauta informacija yra tik prielaida, bet ne politinių veiksmų faktorius“ (Соловьев 2001: 394), darytina išvada ne tik apie politinės informacijos turinio kokybę, bet ir objektyvią tam tikros intelektualinės jėgos, gebančios inicijuoti politinį veiksmą, būtinybę. Problemą aktualizuoja politinės sistemos strateginės transformacijos klausimas. Šiame politinių

komunikacijų vyksme ypatinga vieta tenka politinių teorijų kūrėjams, nuo kurių gebėjimo intelektualiai apdoroti informaciją, kurti naujus komunikacinių ryšių kanalus daugiausia priklauso praktinis politinės informacijos efektyvumas, galiausiai koncentruojantis į tikslinę politinės sistemos transformaciją. Tokiu būdu pasikeitimas informaciniais srautais nėra beveidis ir tikrai grynai techninis dalykas. Politinės teorijos kūrėjo vaidmuo čia išskirtinis – jis tarsi perautorizuoja gautą informaciją ir jo intelektualinė produkcija yra simboliškai „įkrautų“ įsitikinimų bei jų raiškos priemonių sistema, kuri vaizduoja, interpretuoja ir vertina pasaulį padėdama kurti, telkti, orientuoti ir įteisinti tam tikrus veiklos būdus arba kryptis, kartu visiškai atmesdama kitokius veiklos būdus ar kryptis.

Sveiko proto politika ir Prancūzijos revoliucijos „infekcija“

Politinių komunikacijų erdvėje žymų pėdsaką paliko vienas žymiausių XVIII a. politinės minties kūrėjų Edmundas Burke'as, politinių komunikacijų informacijos turiniui suteikęs tradencializmo atspalvį. Jis – politikas praktikas, dvidešimt metų (1774–1794) Didžiosios Britanijos Bendruomenių Rūmuose atstovavęs liberaliai vigų partijai ir gebėjęs „britiškai“ įkūnyti Šviečiamąjį amžių, t. y. unikalia politinės filosofijos ir praktinės politikos sintezės forma, demonstruojant „mažosios“ (einamųjų kasdienės politikos klausimų) ir „didžiosios“ (normatyvinių politikos nuostatų formulavimo) politikų pusiausvyrą ir tarpusavio ryšį. Šią britų politinės minties tradiciją Burke'as vadino „sveiko proto politika“ (Бёрк (1777) 2001: 148), kai tauta valdoma laikantis nuostatos: „jokių aktualių žemiškų interesų neversti į dangų orientuotas abstrakcijas“ (ibidem: 186). Valstybės valdymo menas yra išimtinai praktinis dalykas ir nė viena metafizinė schema negali apimti visos socialinių realiųjų daugybės, todėl jos realizavimas gali sukelti neprognozuojamas pasekmes (Burke 1774: 432). Iš čia išplaukia: „Planai turi būti priderinti prie žmonių. Mes

negalime tikėtis, kad pagal savo užmačias perdirbsime žmogų ir priversime jo prigimtį sekti paskui jas“ (Бѣрк (1791) 2001: 54).

Burke'o nuostabai, Prancūzijos revoliucija pabandė tai daryti ir net „visiškai pakeisti moralinę žmogaus sandarą“ (ibidem: 384). Ši revoliucija, nors ir vykstanti Žmogaus ir Proto epochoje, jam atrodė ne tik kaip prieštaraujanti sveikam protui, niekšiška ir žema. Ji padėjo Burke'ui prisiminti Šv. Augustino mintį, kad žmogaus protui neduota galutinai pažinti objektyvaus dėsnių, valdančio visuomenės gyvenimą. Todėl aptarinėti karalysčių nuopelnus ir nusižengimus ar nurodinėti priežastis, neišvengiamai lemiančias valstybės likimą, yra per drąsu, tai viršija žmogaus jėgas (Burke 1770). Prancūzų revoliuciją Burke'as dar vertino kaip labai pavojingą projektą, grasinantį suardyti įsigalėjusią Europos civilizacijos sandarą. Jis labai bijojo, kad spekuliatyvieji prancūzų projektai ir radikalios idėjos nepasklistų kaip pavojinga „infekcija“, kuria gali užsikrėsti visos Europos tautos, o kartu ir britai.

Deja, tuo metu Anglijoje buvo gana daug politinio elito žmonių, apžavėtų informacijos apie revoliucinius įvykius Prancūzijoje. Londono džentelmenų Revoliucijos draugijos¹ nariai net nusiuntė Prancūzijos Nacionaliniam susirinkimui sveikinimą įgytos laisvės proga, ragindami Angliją sekti prancūzų pavyzdžiu ir užbaigti tai, ko nepadarė anglų 1688 m. Šlovingoji revoliucija. Burke'as, įsitikinęs, kad revoliuciniai įvykiai Prancūzijoje yra elito sąmokslas prieš monarchiją, laikė savo pareiga demaskuoti piktadarišką prancūzų „laisvės triumfo“ projekto esmę ir ragino britų politikus „būti stabilumo įsikūnijimu <...>, o ne flugieriu, dėl paviršutiniškumo ir apsukrumo iškeltu virš pastato ir netinkančiu niekam kitam, kaip tik konstatuoti eilinį madingą vėjo gūšį“ (Burke 1780: 246).

Savo tautiečiams Burke'as pareiškia, kad prancūzų revoliucinis projektas – joks ne pavyzdys anglams. Šis projektas – visuomenės

pertvarkos „ydinga praktika“, paremta „absurdiška teorija“. Jo nuomone, „bet koks bandymas – nepriklausomai nuo formos – slopinti, atimti titulus, niokoti, rekvizuoti turtą ir naikinti aukštuomenę, <...> neturi pateisinimo“. O „didžiulės imperijos pavertimas <...> parapijų bendruomenių susirinkimu <...> yra didžiausia beprotystė“ (Бѣрк (1791) 2001: 350–351). Burke'as nenori tylėti, nes tai reikštų dalyvavimą šioje piktadarystėje. Jo nuomone, veiksmingiausias ginklas prieš prancūzų revoliucionierių kvailybę yra „jų politinių principų demaskavimas, atskleidžiant jų pasekmes, kurios griaua statinius, kurie remiasi tais principais“ (idem: 354).

Politikas meta iššūkį Londono džentelmenų Revoliucijos draugijai ir konkrečiai jos tribūnui radikalui moralės filosofui ir pamokslininkui *Richardui Price*, pareiškusiam, kad Prancūzijos revoliucija akivaizdžiai demonstruoja, jog karalių viešpatavimą pakeitė įstatymų ir proto valdžia. Burke'ą ypač piktino jo dogmatiški tvirtinimai, kad pagal revoliucijos principus Anglijos liaudis įgijo tris pagrindines teises: pasirinkti savo valdovus, nušalinti juos už blogą valdymą ir patiems formuoti sau tinkamą valdžią (Price 1790: 34). Burke'as šį ligi šiol negirdėtą teisių bilį, nors ir sukurtą visos liaudies vardu, vadina teisine apgaule ir teigia, kad „anglų tauta nė trupučio prie jo neprisidėjo ir priešinsis praktiniam jo įgyvendinimui, net jei tektų paaukoti gyvybę ir turtą griežtai pagal savo šalies įstatymus, sukurtus tos pačios revoliucijos, į kurią apeliuoja jos vardu piktnaudžiaujanti draugija (Burke 2009: 27).

Burke'o nuomone, negalima suplakti į vieną 1688 m. Anglijos Šlovingosios revoliucijos ir dabartinės Prancūzijos revoliucijos. Visų pirma šių revoliucijų principai yra užfiksuoti iš esmės skirtinguose dokumentuose: anglų – „Teisių deklaracijoje“, prancūzų – „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje“. Prancūzų „Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją“, sukurtą „vos apšilusią ir nepatyrusių entuziastų“ proto, Burke'as vertina kaip dirbtinį dokumentą, neišplaukiantį iš natūralios daiktų tvarkos. Deklaracijos esmė destruktivi ir ateistinė, o trečiasis jos straipsnis

¹ *Revoliucijos draugija, įsteigta 1788 m. Šlovingajai revoliucijai (1688 m.) atminti.*

skelbia, kad suverenios valdžios šaltinis yra tauta. Būtent iš čia ir kyla Price deklaruojamos dogmos.

Anglų deklaraciją, rezorbusią daugiamžes anglų nacionalinių laisvių tradicijas ir atitinkančią protestantizmo dvasią, Burke'as apibūdina kaip išmintingiausią, blaiviausią ir geriausiai apgalvotą, sukurta didžiųjų teisininkų ir valstybės vyrų. „Teisių deklaraciją“ yra anglų konstitucijos „kertinis akmuo, kuris ją įtvirtina, paaiškina, patobulina ir amžiams nustato pagrindinius jos principus“. Šis dokumentas pavadintas taip: „Įstatymas, skelbiantis pavaldinių teises bei laisves ir nustatantis karūnos paveldėjimo tvarką“ (Burke 2009: 27). Šie du juridiskai skirtingi dalykai skelbiami viename dokumente, siekiant pabrėžti neatsiejamą jų sąsają. Čia nėra net menkiausios užuominos apie visuotines teises, apie kurias kalba Price.

1688 m. revoliucija įvyko siekiant išsaugoti anglų „senovines, neginčijamas teises ir laisves bei tą senovinę valdžių sąrangą, kuri vienintelė <...> teikia teisių ir laisvių garantijas“ (Burke 2009: 37). Burke'as didžiuojasi Anglijos konstitucija, kartu ir politika, kuri vyravo tais didybės laikais ir išlaikė tęstinumą. Jo nuomone, reikalavimas sukurti sau tinkamą valstybę neatitinka anglų įpročių ir troškimų: „Pati mintis apie naujo valdymo būdo steigimą mums kelia pasibjaurėjimą ir baimę. Per Revoliuciją anglai, kaip ir mes dabar, geidė visame, ką turime matyti savo protėvių paveldą. Į šį paveldėtą kamieną vengėme skiepyti bet kokius poskiepius, priešingus pagrindinio augalo prigimčiai. Visos iki šiol mūsų vykdomos reformos buvo grindžiamos ištikimybė senovei principais. Ir tikiuosi – ne, ne tikiuosi, o tikiu, kad visos reformos, kurios bus daromos vėliau, taip pat bus pagrindžiamos analogijomis ir pavyzdžiais.“ (Burke 2009: 38).

Prancūzų revoliucijos esmė visai kita. Taiėjimas prieš gamtą. Prancūzai elgiasi taip, lyg niekada nebūtų buvę suvienyti į civilizuotą visuomenę, tarsi turėtų viską pradėti iš naujo. Jie ėmė nekęsti visko, ką turi, niekinti visus savo pirmtakus, bendraamžius ir net pačius save. Prancūzų revoliucija prievarta, griovimu, anarchija ir teroru nutraukė sąsąjas su praeitimi bei vykdomų arba numatomų žmogžudysčių,

skerdynių ir konfiskavimų įkarštyje kuria tobulos ateities visuomeninės santvarkos projektus. Jų autoriai „neturi nė šešėlio tėviško rūpestingumo, bijančio eksperimentuojant sukapoti kūdikį į dalis“ (Burke 2009: 133). Jie grindžia senos pasaulio tvarkos griovimą tik tuo, kad ji sena, ir „visiškai nesijaudina dėl naujos tvarkos, kaip paskubomis suręsto statinio, tvarumo, nes objekto tvarumas nesvarbus tiems, kas nevertina to, kas buvo sukurta iki jų, ir sudeda visas viltis į naujo atradimą“ (Burke 2009: 136). Todėl Prancūzijos revoliucija reiškia ne individualaus proto triumfą ir naujos visuomenės sukūrimą, bet apgailėtiną nusigręžimą nuo tradicijos išminties paženklinių ir apdairiai išmėginamų visuomenės permąnių kelio. Šitaip yra netenkama kompasas, rodančio evoliucijos kryptį, ir susiklosto palanki situacija tironui atsirasti.

Šių samprotavimų pagrindu Burke'as ragina nusiraminti politinį elitą liautis tapatinus dvi skirtingas revoliucijas ir pataria išminties ieškoti ne prancūzų filosofų abstrakčiuose valstybės ir pilietinės visuomenės perkūrimo projektuose, o „senovės nušviestuose principuose, kai kalba eina apie didžiules imperijas, kur gerbiama laisvė. <...> šie principai tebeegzistuoja tobula forma, kokia ji buvo nuo pat pradžios <...>, kai buvo kuriama valstybė <...>, kurių pagrindu ji buvo tobulinama. <...> tai bendra visoms valstybėms <...> ir neverta rizikingai eksperimentuoti“ (Бѣрк (1791) 2001: 412). Burke'as siekia išgryninti šiuos principus, glaudžiai siedamas savo tradicionalizmą su gilesne Prancūzijos konkrečios politinės padėties analize. Jis siekia suformuluoti valstybės išlikimo ir taisymo principus, ypatingą vietą ir prasmę suteikdamas vyraujančiai politinės erdvės sąvokai – laisvei.

Prigimtinių teisių ir visuomenės sutarties traktavimas

Valstybės valdžia, Burke'o nuomone, neatsiranda iš prigimtinių teisių, kurios gali egzistuoti ir egzistuoja visiškai nepriklausomai nuo jos. Prigimtines teises Burke vadina tobulomis ab-

strakcijomis, kurios patekusios į visuomeninę terpę „nutolsta nuo savo pirmąsias kryptingas tiesas“, ir „būtent tas tobulumas praktikoje virsta jų yda“. Iš čia atsiranda tikrosios ir tariamos žmogaus teisės, ir tikrosios gali būti visiškai sunaikintos tariamųjų. Iš čia ir kyla mechanizmo žmonių aistroms valdyti būtinybė. Juo tampa valstybės valdžia, patenkinanti žmonių troškimus ir savo funkcijas vykdanči nepaisydama jų aistrų ir norų, kuriems riboti ir valdyti ji ir buvo sukurta. „Žmogus turi teisę reikalauti, kad jo troškimai būtų patenkinti kaip tik tos išminties požiūriu“ (Burke 2009: 58). Čia kalbama tik apie pilietinės visuomenės troškimus, tarp kurių yra noras užkirsti kelią kitų žmonių aistroms. Tačiau jokia tiesmuka valdžios strategija netinka šiam reikalui. Valdžia žmogaus teisių visetą, t. y. jo teisę būti pačiam sau ponu, gali riboti tik įstatymu, atsižvelgdama į gyvenamąjį laiką, aplinkybes ir derindama daugybę būdų, kurių negalima pagrįsti kažkokiu abstrakčiu principu.

Žmogaus teisės Burke'as vadina mina, kurią užkasė žmonės, niekinantys patirtį, laikydami ją praeities išmintimi. Ši mina vienu kartu turėtų išsproginti šalies konstituciją ir jų laikomą neteisėtą valdymo sistemą, visas chartijas ir parlamento aktus. Šios idėjos šalininkų nuomone, „žmogaus teisėms negalioja jokia senatis; jokia joms prieštaraujanti sutartis nėra privaloma; šios teisės nepripažįsta jokių dalinių priemonių, jokio kompromiso, o jų ribojimas laikomas apgaule ir neteisybe“. Burke'as mano kitaip. Jeigu pilietinė visuomenė yra sukurta susitarus, tai tas susitarimas ir turi tapti jos įstatymų pagrindu ir nustatyti ribas bei apibrėžti visus jos pagrindu kuriamų įstatymų aspektus. Vienas iš pirmųjų principų, paskatinusių ją kurti, ir yra jos pamatinė taisyklė, kad „niekas negali būti teisėjas savo paties byloje“. Pripažįstant ją, atsisakoma pirmosios pagrindinės susitarimo nesaistomo žmogaus teisės, t. y. teisės spręsti ir siekti savo teisių savarankiškai. Tad „žmogus negali vienu metu naudotis ir civilizuoto, ir necivilizuoto būvio teikiamomis teisėmis“ (Burke 2009: 57–58).

Burke'as pritaria, kad visuomenė yra sutartis, tačiau mano, jog „valstybės negalima

traktuoti tik kaip prekybos partnerių susitarimo dėl pipirų ir kavos, <...> ar kito panašaus nereikšmingo reikalo <...>. Tai viso mokslo bendrija; viso meno bendrija; kiekvienos dorybės ir tobulo bendrija. Kadangi tokios bendrijos tikslų negalima pasiekti per daugelio kartų gyvenimą, ji tampa bendrija ne tik gyvųjų, bet jungia ir gyvuosius, ir mirusius, ir gimsiančius.“ Kiekvienos valstybės sutartį Burke'as supranta tik kaip paragrafą amžinosios visuomenės sutarties, kuri jungia žemesniąją ir aukštesniąją prigimtį, matomą ir nematomą pasaulius, yra sudaryta pagal nekintamą susitarimą, sankcionuotą nelaužomos priesaikos, kuri „išlaiko visas fizines ir moralines prigimtis joms skirtose vietose“ (Burke 2009: 83–84). Ši sutartis yra viršesnės galios įstatymas, nepriklausomas nuo įpareigotųjų valios. Todėl žmogus savo noru ar per prievartą privalo nusilenkti Visatos karalystės moralinei ir fizinei daiktų sąrangai. Bet koks maištas prieš ją reikštų pasipriešinimą prigimčiai, o jo iniciatoriai atsidurtų už įstatymo ribų.

Valstybės išlikimo ir taisymo principai

Šiuos du valstybės pertvarkos principus Burke'as laiko tarpusavyje glaudžiai susijusiais, nuolat veikiančias tobula forma, bendra visoms valstybėms. Valstybės pertvarka, jo nuomone, nėra griovimas. Tai kūryba laikantis nuostatos, „kad reformuojant valstybę yra būtina naudotis tik turima medžiaga“ (Bėpk 2001: 416). Priešingu atveju „valstybė, neturinti priemonių vykdyti kai kurias permainas, neturi priemonių išlikti pati“. Prie tokių priemonių Burke'as priskiria visų pirma tradiciją, kuri yra visuomenės vidinės visumos pagrindas. Tradicija – tai kultūros modelis, iš aukščiau padiktuota daiktų tvarka, pagal kurią turi būti atliekami visuomenę stabilizuojantys veiksmai. Tradicija yra atvira pokyčių, lemiančių politinės sistemos gyvybingumo išsaugojimą, galimybę ir perspektyva. Tradicijos sunaikinimas reikštų visuomenės žlugimą. Todėl bet kokiomis sąlygomis yra būtina išsaugoti „politinį darinį“.

Permainos, net ir vykstant revoliucijai, turi būti ribojamos ir „apimti tik jautriausią dalį, tą, kuri lėmė būtiną nukrypimą <...>, nesiekiant iš pirminių visuomenės dėmenų sukurti naują pilietinę tvarką“. Tad veikti Burke'as rekomenduoja vadovaujantis „senovės valstybių organizacijos formomis, o ne per organiškas molekules – išskaidytus žmones“ (Burke 2009: 31). Tokia kryptis jam atrodo kaip gilių apmąstymų, sėkmingo sekimo prigimtimi padarinys. Ji neatmeta patobulinimų ir yra nepriklausoma nuo gudragalviškumo, ir todėl už ją tobulesnė, „leidžia laisvai rinktis, iš ko galima rinktis, tačiau tuo pat metu saugo, kas įgyta, nuo sunaikinimo. Kad ir kaip sėkmingai vystytųsi valstybė, sukurta šiuo pagrindu, visi jos turtai bus išsaugoti kaip šeimos palikimas, kaip amžiais neliečiama nuosavybė“ (Burke 2009: 39). Neapgalvotų naujovių dvasia, pagal Burke'ą, dažniausiai atsiranda iš savimeilės ir ribotos pasaulėžiūros. Žmonės, kurie niekada neprisimena savo protėvių, nesusimąstys ir apie savo palikuonis.

Tarp politinės sistemos ir pasaulinės tvarkos amžinos būties Burke'as išvėlgia simetriją: „būtis skirta amžinam organizmui, sudėtam iš laikinų detalių <...>, aukščiausiojo proto dėka <...> paslaptiniai nebūna nei sena, nei vidutinio amžiaus, nei jauna; ji visą laiką būna nekontingentiškai pastovi ir tęsia savo kelionę per kintamą nuolatinę gyvenimo tėkmę – suirimą, nuosmukį, atsinaujinimą ir pažangą“. Burke'as didžiuojasi anglų patirtimi tvarkant valstybės reikalus, kai įsiklausoma į gamtos balsą. Todėl „anglų patobulinimai niekada nebūna visiškai nauji, o tai, ką išsaugojame, niekada nebūna visiškai nusenėję. Tuo būdu ir tomis prielaidomis, kuriuos paveldėjome iš savo prosenių, žengiamo ne antikvarų keliu, o tuo keliu, kuriuo skatina eiti filosofinė analogija“ (Burke 2009: 39–40).

Burke'as pataria būti labai atsargiems nustatant valstybės trūkumus ir iškraipymus, niekada net nesvajoti pradėti jos pertvarkos nuo ardymo, į valstybės klaidas žvelgti „kaip į tėvo žaizdas, su pagarbia baime ir virpančiu nerimu. Tas išmintingas prietaras moko mus su siaubu žvelgti į krašto vaikus, neapgalvotai raginamus

sukapti tą senstantį tėvą į gabalus ir sukišti į burtininkų katilus, tikintis, kad nuodingos jų žolės ir laukiniai užkalbėjimai gali atkurti tėvišką santvarką ir atnaujinti tėvo gyvenimą“ (Burke 2009: 83). Kitaip tariant, išsaugoti ir kartu reformuoti – du skirtingi dalykai. Reikia išsaugoti naudingas senų potvarkių dalis, o tai, kas pridėdama vėliau, turi neprieštarauti išsaugotoms dalims.

Valstybės pertvarka, Burke'o nuomone, nėra griovimas. Jau minėta, kad tai yra kūryba, laikantis principo, „jog reformuojant valstybę yra būtina naudotis tik turima medžiaga“ (Bėpk (1791) 2001: 415). Visų pirma tai visuomenės patirties pagrindu gyvuojanti tradicija, kurios sunaikinimas reikštų visuomenės žlugimą. Burke'o tradicija – tai modelis, pagal kurį turi būti vykdoma stabilizavimo ir norminimo funkcija visuomenėje. Tradicija yra tarsi atvira pokyčių, kurių tikslas – galimybė ir perspektyva išsaugoti politinės sistemos gyvybingumą. Burke'as priešina tradicijai ne pokyčius apskritai, o tik tuos, kurie ignoruoja tradiciją kaip tapsmą, taigi kelia pavojų laisvai evoliucijai. Tad individų veiksmai yra sėkmingi, jeigu tik jie neprieštarauja Dievo nustatytai daiktų tvarkai.

Burke'o nuomone, mokslo apie valstybės kūrimą, atnaujinimą arba reformavimą negalima įgyti *à priori* (kaip ir bet kurio kito eksperimentais grindžiamo mokslo). Tam neužtenka mažos patirties. Tvarkant valstybės reikalus, dažnai esti neaiškių, beveik nematomų priežasčių, dalykų, panašių į smulkmenas, nuo kurių gali labai priklausyti jos suklestėjimas arba žlugimas. „Būtent dėl to tik be galo atsargiai turi elgtis tas, kas ryžtasi ardyti pastatą, per amžių amžius bent jau patenkinamai tarnavusį bendriems visuomenės reikalams, ar nori jį perstatyti, neturėdamas pavyzdžių ir eskizų, kurių nauda jau yra žinoma.“ (Burke 2009: 59). Čia būtina vadovautis guviu protu, nesilpstančiu dėmesiu, gebėjimu lyginti, derinti ir pasirinkti reikiamas priemones. Jos yra būtinų ir tikslingų sumetimų rezultatas, „retai sugalvojamos, remiantis kažkokia teorija, greičiau teorijos sukuriamos vadovaujantis tokiomis priemonėmis.“ Burke'o nuomone, „politinius tikslus galbūt

geriau atitinka patirties nulemtos priemonės <...>, bet galima tikėtis, kad naujoje ir grynai teorinėje sistemoje atsiras daugybė išradimų, turinčių tarnauti jos tikslams, ypač ten, kur planuotojai nė kiek nesivaržo mėgindami naują pastatą pritaikyti prie seno – nei prie jo sienų, nei prie pamato“ (Burke 2009: 137).

Laisvė nėra „gryna ir vieniša metafizinė abstrakcija“

Laisvė, apie kurią šneka Šviečiamąjo amžiaus ir Prancūzijos Didžiosios revoliucijos ideologai, neturi nieko bendra su tikra laisve, dovanota anglų tautai tradicijos ir papročių. Anglai savo laisvę „visada grindė kaip paveldą, gautą iš protėvių, kurį privalu perduoti palikuonims kaip turtą, priklausantį <...> karalystės liaudžiai“. „Už jos stovi galybė garsių protėvių. Jie žengia su savo herbais, vėliavomis, šeimos portretų galerijomis, mauzoliejais, dokumentais, įamžinimais ir garbės vardais.“ (Burke 2009: 39). Burke'o nuomone, laisvės kaip paveldo suvokimas suteikia didelių pranašumų. Protėvių dvasia – tai šventas laisvės jausmas, saugantis nuo įžūlių išsišokėlių. Apsaugos ji ir nuo Revoliucijos draugijos skleidžiamų erezijų, kad anglų tauta nelaisva ir „kad dabartinis laikas yra ypač palankus visoms pastangoms iškovoti laisvę“. Tačiau Burke'as laisvės lobį laiko „nuosavybe, kurią reikia saugoti, o ne trofėjumi, dėl kurio reikia kovoti“ (Burke 2009: 54–55). Laisvė nėra „gryna ir vieniša metafizinė abstrakcija“ (Burke 2009: 20). Ją galima stebėti, kai ji tikrovėje suteikia politiniams principams išskirtį pobūdį ir skirtingą reikšmę. Čia labai svarbu, kaip laisvė dera su valdymu ir viešumu, drausme ir paklusnumu, mokesčių rinkimu, efektyviu ir tinkamu jų panaudojimu, morale ir religija, bendruomenės ir visuomenės interesais. Tik iš šito galima nustatyti politinio projekto naudingumą ar žalingumą.

Reikia turėti omenyje, kad žmonės laisvę supranta kaip galimybę daryti tai, ko užsigeidžia. Tačiau „laisvė, žmonėms veikiant kolektyviai, tampa galia“ (Burke 2009: 20), kritinėmis

aplinkybėmis ji gali tapti netvarkos ir griovimų šaltiniu. Todėl, Burke'o nuomone, laisvė turi būti tvirta, morali ir reguliuojama. Čia nei na kalba apie absoliutų Hobbeso individo laisvės pajungimą valdžios autoritetui. Šią idėją Burke'as sieja su anglų tradicionalizmu, tiksliau, su protėvių dvasia, suteikiančia pagarbaus rimtumo ir prislopinančia laisvės jausmą, kuris pats savaime lemia suirutę ir nesaikingumą. Konservatizmo doktrinos kūrėjas didžiuojasi, kad anglų laisvė „pati kilniausia“, yra didinga ir išpūdinga. Jo manymu, negalima sukurti nieko geresnio, kas saugotų laisvę, negu tas veikimo būdas, „kai pasirenkame savo prigimtį“ (Burke 2009: 40). Iš čia išplaukia, kad visuomenės tikslas yra turimų laisvių, kurios remiasi tradicija, apsauga ir gynyba, o ne nenatūralių, pramanytų laisvių, galinčių pavirsti visuotine anarchija, kūrimas.

Burke'as nemano, kad laisvė turi būti besąlygiška: „Žmonės verti pilietinės laisvės lygiai tiek, kiek jie pasirenkę moraliai suvaržyti savo spontaniškus troškimus <...>. Visuomenė negali egzistuoti be valdžios, kontroliuojančios valią ir natūralius instinktus, ir kuo mažiau tokios valdžios mummyse, tuo didesnė ji turi būti iš išorės. <...> Amžina daiktų lemia, kad nesaikingos natūros negali būti laisvos. Jų aistros joms kala grandines“ (Bėpk (1791) 2001: 419–420). Pagal Burke'ą, prancūzai savo kailiu patikrino šios sentencijos teisingumą.

Laisvės bylai nereikalingi „erškėčiuoti keliai“

Prancūzams nebuvo būtina bristi per kraują ir sumaištį į ramų nepriekaištingos ir klestinčios laisvės krantą. Burke'o nuomone, Prancūzija turėjo galių ir vidinių resursų „pateikti pasauliui laisvės bylą, tinkamą kiekvienam išmintingam protui visose tautose“. Tačiau Prancūzija nepanaudojo turimos potencijos savo naudai ir „kaip prostitutė išpardavė savo dorybes, užmiršusi savo interesus ir, sekdamas melaigingais švyturiais, pasirinko „erškėčiuotus kelius“ (Burke 2009: 42). Jos revoliucija reiškė

apgailėtiną nusigręžimą nuo nuoseklių, tradicijos patikrintų ir apdairiai išbandomų pažangių visuomenės permainų kelio. Prancūzai išmetė protingus prietarus į istorijos šiukšlyną ir leido žmonėms vadovautis ribotais savo proto ištekliais. Jie nesugebėjo įvertinti priešingų visuomenės interesų kuriamosios galios dariniai visuomenei formuoti. Negebėjo suvokti, kad priešingi interesai yra glaudžiai susiję, kad jų veiksmai ir atoveiksmai kuria visatos harmoniją. Dėl priešingų interesų „visi pasikeitimai tampa kompromiso klausimu, o jis savaime lemia nuosaikumą <...> ir visam laikui užkerta kelią <...> valdžios <...> piktnaudžiavimui.“ Štai dėl tokios narių ir interesų įvairovės bendroji laisvė turi tiek pat sargų, kiek yra įvairių luomų nuomonių, o ir „tikrosios monarchijos svoris, prislėgdamas visumą, neleisť atskiroms dalims deformuotis ar nutolti nuo joms skirtos vietos“ (Burke 2009: 41). Prancūzai elgėsi taip, lyg niekada nebūtų susivieniję į civilizuotą visuomenę ir turėtų pradėti viską kurti iš naujo. Tačiau prancūzai nebuvo „vakarykštės dienos“ ar „žemakilmių pataikūniškų niekšų tauta“, kuriuos būtinai reikėjo išlaisvinti 1789 metais. Visų pirma Prancūzija turėjo gana tobulą konstituciją, kuri nenaudojama „apšiuo ir apgriuvo; tačiau iš dalies išliko jos, garbingos ir godotinos pilies, sienos ir beveik visi pamatai“ (Burke 2009: 41), kuriais, Burke'o nuomone, dar buvo galima remtis. Deja, Prancūzijos Konstitucijos galiojimas buvo sustabdytas dar prieš ją patobulinant.

Antrasis resursas, kuriuo negebėjo pasinaudoti Prancūzija, – tai jos Generalinių luomų susirinkimas. Jį sušaukiant buvo atsakyta luomų lygaus atstovavimo tradicijos ir trečiojo luomo deleguotų atstovų padvigubėjo. Todėl šios institucijos galios ir visa valstybės valdžia pateko į trečiojo luomo, t. y. „bažnyčios seniūnų, konsteblių ir panašių valdininkų, kurie vadovaujasi samdomų advokatų ir biržos spekuliantų <...> protingumu, kurstomų begėdiškų ir kraštutiniai puolusių moterų, viešbutėlių, tavernų, viešųjų namų savininkų, pameistrių, klerkų, kurjerių, kirpėjų, gatvės smuikininkų ir teatro šokėjų rankas“ (Бёрк (1791) 2001: 351).

Burke'ui kėlė nuostabą, kad ne visi trečiojo luomo atstovai moka skaityti ir rašyti. Jis neneigia, kad Generalinių luomų susirinkime buvo ir garsių, talentingų teoretikų, bet tarp jų nebuvo nė vieno, turinčio patirties valdyti valstybę. Iš tokios sudėties susirinkimo negalima buvo laukti nieko išmintingo ir pozityvaus. Tad buvo tarsi logiška, kad Prancūzijoje proto trūkumą buvo būtina kompensuoti jėga.

Burke'as teigia, kad Paryžiuje vyraujanti patobulintos laisvės mada anglams yra nepriimtina: „Jei tai panacėja, tai jos nenorime. Žinome nebūtino gydymo pasekmes. Jei tai maras, tai jis tokios rūšies, kad norint apsisaugoti reikia griebtis paties griežčiausio karantino, nes įsiutęs įnirtis per pusvalandį nušluos daugiau negu protingumas, apdairumas ir toliaregiškumas pastatys per šimtmetį“ (Burke 2009: 134).

Išvados

1. Burke'o gebėjimas pasinaudoti politinių komunikacijų informacija ir ja remiantis sukurti vieną iš trijų pagrindinių moderniųjų politinių ideologijų yra tam tikra nuoroda, kad: a) politinių komunikacijų erdvėje pasikeitimas informaciniais srautais nėra beveidis ir tiktai grynai techninis dalykas. Politinės teorijos kūrėjo vaidmuo čia yra išskirtinis; b) siekiant kokybės ir praktinio efektyvumo, politinių komunikacijų informacinė materija turi būti persiojama per lyginamosios ir kritinės refleksijos sieta, vertinama atsižvelgiant į konkrečią situaciją ir kūrybiškai taikoma; c) nėra gatavų receptų ir tiesų visiems laikams ir visoms tautoms.
2. Burke'o tradicionalizmas – tai konservatizmas, ginantis Europos tautų tradicinę politinę tvarką. Jis modernus nerimu dėl esamų visuomenės ryšių racionalizavimo padarinių ir nėra praeities nostalgijos apraiška. Burke'as liberaliojo konservatizmo koncepcija kūrybiškai derina politinį paveldą ir naujo pažinimą. Nors ir grynai situacinė, ji kartu reiškė nuoseklią Angli-

jos politinės ir socialinės modernizacijos strategiją, galinčią padėti išvengti ne tik pražūtingų revoliucinių sukrėtimų, bet ir esamo režimo sustabarėjimo.

Literatūra

Almond, G.; Coleman, J. S. 1960. *The Politics of the Development Areas*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Burke, E. 2009. *Apmąstymai apie Prancūzijos revoliuciją*. Vilnius: Žara.

Burke, E. 1774. *Speech on American Taxation*. Prieiga per internetą: <http://www.ourcivilisation.com/smartboard/shop/burkee/extracts/chap3.htm> [žiūrėta 2011-03-01].

Burke, E. 1770. *Thoughts on the Cause of the Present Discontents*. Prieiga per internetą: <http://books.google.lt/books?id=yREBAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=lt#v=onepage&q&f=false> [žiūrėta 2011-12-12].

Price, R. 1790. A Discourse on the Love of our Country, delivered on Nov. 4, 1789, at the Meeting-House in the Old Jewry, to the Society for Commemorating the Revolution in Great Britain. London. Prieiga per internetą: http://www.constitution.org/price/price_8.htm [žiūrėta 2011-11-07].

Deutsch, K. W. 1970. *Politische Kybernetik: Modelle und Perspektiven*. Freiburg im Breisgau: Verlag Rombach.

Deutsch, K. W. 1963. *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*. London, Free Press of Glencoe.

Easton, D. 1979. *A Framework for Political Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.

Бёрк, Э. (1777). 2001. Письмо от мистера Бёрка к Джону Фарру и Джону Харису, эсквайрам, шерифам города Бристоль, об Американских делах, в кн.: *Правление, политика, общество*: Сборник. Москва: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 135–221.

Бёрк, Э. (1791). 2001. Письмо г-на Бёрка к члену Национальной Ассамблеи в ответ на некоторые возражения в отношении его книги о положении дел во Франции, в кн.: *Правление, политика, общество*: Сборник. Москва: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 347–425.

Бёрк, Э. (1756). 2001. В защиту естественного общества, или обозрение бед и несчастий, приходящихся на долю человечества в любом рода искусственно созданном обществе. В письме покойного благородного сочинителя к лорду, в кн.: *Правление, политика, общество*: Сборник. Москва: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 45–135.

Соловьев, А. И. 2001. *Политология: политическая теория, политические технологии*: Учебник для студентов вузов. Москва: Аспект-Пресс.

EDMUND BURKE: TRADITIONALISM AS THE OCCASION OF POLITICAL COMMUNICATION

Dalia Eidukienė

This article deals with the ideas of Edmund Burke (1729–1797): a famous Anglo-Irish author, statesman, and the founder of the British conservative tradition. Burke's concept of liberal conservatism was more than a purely theoretical work based on a creative amalgam of his political heritage and knowledge of the new. It was based on a synthesis of political philosophy and political practice and was created as a response to one of the most fundamental political challenges of his time: reform or revolution. It also amounted to a gradual strategy for the political and social modernization of England and intended helping to avoid catastrophic revolutionary shocks, and the stagnation of the existing regime. Burke was a defender of a path of social harmony and

evolutionary development that provided more space for new ways of living and preserved everything that accorded with a strict social order and was historically viable.

Burke is considered to be the most important figure of past, present and future European conservatism. Even though the political ideology of conservatism is changing, it has remained true to tradition for two hundred years. Against this backdrop, Burke's ideas are an unchanging substrate that determines the philosophical and political direction of the conservative ideology.

Keywords: conservatism, liberal conservatism, revolution, reform, The Glorious Britain revolution, Great France revolution, freedom, traditionalism, political communication, political theory, transformation of the political system.

Īteikta 2012-01-09; priimta 2012-09-03